

Psychological image in Nazar Esnonqul's stories

Soxiba SAIDMURADOVA¹

Pedagogical Institute of Termez State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

28 March 2022

Accepted 20 April 2022

Available online

15 May 2022

Keywords:

Uzbek prose,
world literature,
modern literature,
methodological appeal,
psychological image,
psychological interpretation.

ABSTRACT

In the article, Nazar Eshankul, a talented representative of Uzbek prose, is well acquainted with the leading figures of world literature, the achievements of modern literature, national classics and folklore, and all this is reflected in his unique prose works with his response and methodological appeal. The principles of artistic psychological imagery are reflected in his poems, short stories and short stories.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp185-189>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Nazar Esnonqul hikoyalarida psixologik tasvir

Kalit so'zlar:

o'zbek nasri,
jahon adabiyoti,
modern adabiyoti,
uslubiy jozibadorlik,
psixologik tasvir,
psixologik talqin.

ANNOTATSIYA

Maqolada o'zbek nasrining iqtidorli vakili Nazar Eshonqulning jahon adabiyoti ilg'or namoyondalarini, modern adabiyoti yutuqlarini, milliy mumtoz adabiyot va xalq og'zaki ijodi namunalarini yaxshi bilishi hamda bularning barchasi uning nasriy asarlarida o'z ijobati, uslubiy jozibadorliklari bilan namoyon bo'lishi, qissa va hikoyalarida badiiy psixologik tasvir tamoyillari borasida fikr yuritiladi.

Психологический образ в рассказах Назара Эшанкула

Ключевые слова:

узбекская проза,
мировая литература,
современная
литература,
методологическая
привлекательность,
психологическая

АННОТАЦИЯ

В статье талантливый представитель узбекской прозы Назар Эшанкул хорошо знаком мировой литературы, достижениями современной литературы, национальной классики и фольклора, все это отражено в его прозаических произведениях с их откликом и методологическими обращением, повествования и рассказы отражают принципы художественно-психологической образности.

¹ Lecturer at the Department of Uzbek Language and Literature Pedagogical Institute of Termez State University.

образность,
психологическая
интерпретация

Istiqlool davri o'zbek nasri Xurshid Do'stmuhammad, Ulug'bek Hamdam, Isajon Sulton, Shoyim Bo'taev, Ahmad A'zam, G'affor Hotam, Olim Otaxon, Emin Usmon kabi bir qator izlanuvchan iste'dod vakillari bilan boyidi. Nazar Eshonqul ana shu jahon adabiyoti ilg'or tendensiya va uslublari bilan yaxshi tanish ijodkorlar safidagi yozuvchilardan biri.

Nazar Eshonqul 1962-yili Qashqadaryo viloyati Qamashi tumanining Ters ota qishlog'ida tug'ilgan. O'rta maktab ta'limidan so'ng 1981–1986-yillarda Toshkent davlat universiteti Jurnalistika fakultetida tahsil olgan. Aspiranturada o'qib, Yozuvchilar uyushmasida, adabiy gazetalarda, universitetda, "Jahon adabiyoti" jurnalida faoliyat ko'rsatadi. 1997 yildan buyon O'zbekiston teleradiokompaniyasida ishlaydi. Uning "Go'ro'g'li yohud tiriklik suvi" romani, "Urush odamlari", "Temir panjalar", "Momoqo'shiq" kabi qissalari, "Maymun yetaklagan odam", "Ajr", "Og'riq lazzati", "Tobut", "Hayol tuzog'i", "Bevaqt chalingan bong", "Shamolni tutib bo'lmaydi" singari o'nlab hikoyalari o'zining keng o'quvchilar ommasiga ega. Nazar Eshonqul badiiy asarlari bilan birga, adabiy, estetik, publitsistik maqolalari bilan ham jahon adabiyoti va san'atining ilg'or vakillari bilan shinavandalarni tanishtirib kelayotgan teran fikrli olim ham hisoblanadi. Bunda uning "Ijod falsafasi" nomli ikki tomdan iborat kitobi xarakterli misol bo'la oladi. Bu majmualarda badiiy ijodning psixologik talqin bilan bog'liq chuqur mulohazali fikrlari ham o'z ifodasini topgandir.

Nazar Eshonqul jahon adabiyoti ilg'or namoyondalarini, modern adabiyoti yutuqlarini, milliy mumtoz adabiyot va xalq og'zaki ijodi namunalarini yaxshi biladi. Bularning barisi uning betakror nasriy asarlarida o'z ijobati, uslubiy jozibadorliklari bilan namoyon bo'ladi.

Nazar Eshonqul koreyalik adabiyotshunos olima professor In Gyong Ox bilan suhbatida u tilga olgan ijodkorlar e'tiborni tortadi:

– Bugun siz qaysi o'zbek adiblarining asarlarini dunyo tillariga tarjima qilish kerak deb hisoblaysiz?!

Yuqorida aytganim Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanini. Bu romanda XX asr g'arb adabiyotiga xos modern xususiyatlari yo'q. Bu sof Sharq romani. Unda o'zbek harakteri, o'zbek oila madaniyati. O'zbek ruhi yaqqol ko'rsatilgan. O'zbekning qalbini, madaniyatini, maqsadini, istagini bilmoqchi bo'lganlarga bu asar yetarli ma'lumot beradi.

Keyin Cho'lponning "Kecha va kunduz", Abdulla Qaxxorning "Sarob", Mirkarim Osimning asarlarini.

Zamonaviy nasrni nazarda tutyapman. Bugungi yozuvchilardan...

– Bugungi yozuvchilardan Sh.Xolmirzaev hikoyalari, M.M.Do'stning "Lolazor", A.A'zamning "Ro'yo", N.Norqobilov, Isajon Sultonning so'nggi qissalarini... Boshqa yozuvchilarda ham tarjima qilsa bo'ladigan asarlar bor. Gap bu asarlarni tushunib, uning ohiri bilan tarjima qilishda. Masalan, men shubhasiz XX asr o'zbek hikoyasining eng yaxshi namunalaridan biri deb biladigan M.M.Do'stning "Dashtu dalalarda" hikoyasini tarjima qilib bo'lmasa kerak, deb o'ylayman. Uning butun ohori o'zbek tilida namoyon bo'lgan. Boshqa tillarda bu ohori yo'qolsa, hikoyaning hech qanday qiymati qolmaydi" [1;4].

Bu o'rinda Nazar Eshonqulning taniqli o'zbek hikoyanavisi Shukur Xolmirzaev nomini ehtirom bilan ta'kidlagani bejiz emas. Bu ikki yozuvchining badiiy mahorati tizimida psixologik tasvirda, lirik ko'lam yoki hayot mashaqqatini, fojiasi insoniy

taqdirlar talqinida umumiylik, hamohanglik kuzatildi. Sh.Xolmirzaevning “Hayot abadiy” hikoyasi tush psixologik uslubidagi teran asar:

“Shamol qattiq esib, bujmaygan tok barglarini uning ustiga opkelib sochdi. Tongga yaqin shivalab yomg’ir yog’a boshladi. Bu ilk kuz yomg’iri edi. Qovjiroq ko’katlaru daraxtlarning turfa hidi atrofga anqib ketdi. So’ng yomg’ir tinib, havo ochildi, unda oppoq yulduzlar yarqirab yona boshladi. Atrof shu qadar sokin ediki, hatto, yaproqlardan tomgan tomchilarning chakkillashi ham eshitilardi. Shabada esa boshladi. Atrof salqin, birdaniga sovuq tushganday bo’ldi.

Bu ajoyib o’zgarishlarni Nodirgina ko’rmadi, chunki u tirishib, o’lib yotibdi. Oyoq – qo’lini yozib, ko’zlarini yumib, iyagini ko’tarib bog’lab qo’yadigan bironta odam bo’lmaganidan tirishib, kulala bo’lib qoladi-da” [2;217].

Savxoz bosh agronomining ruhiy qisinish asnosi – uning xotini qizchasini olib ota – onasinikiga achchig’lanib ketgandi, behush yiqilib qoladi – da, tushida o’zining o’lganini ko’radi. Shu tariqa uning ruhiy holatida o’zining motam marosimi, motamga kelgan kishilar manzarasi jonlanadi. Shuningdek, “Proletar”lik – mag’rurlik, to’g’rigo’ylik, poklik ishorasida ishlatilgan psixologik timsol xarakteriga oid so’z. Bu aslida Nodir agronomning pokdomonlik, ko’nglida g’ubori yo’q ochiqko’ngil inson ekanligining muhim belgisi. Uning ruhiy dunyosida o’zining yaxshi odam ekanligini e’tirof etayotgan kishilar munosabati aks etadiki, bu obraz hayol – umididagi psixologik orzu sanaladi.

Darvoqe, u qanday bo’lib o’ldi? O’sha kuni majlisdan tanqid yeb keldi, qaynonasi bilan uy xususida janjallashdi, xotini ketib qoldi, ko’chada itni urib, egasidan dakki eshitdi...

Keyin eshikka chiqqanda, ko’kragiga sovuq shamol urildi. Bu kuz shamoli shunchalik yoqimli, huzurbaxsh ediki. Nodirning xo’rligi keldi. Keyin bu adolatsizliklarga chidolmay, o’zini achchiq ustiga o’ldirib qo’ydi”. [3;219].

Adabiyotshunos Mirzaahmad Olimov qayd qilganidek, “Tragik situatsiya o’zida tragik kolliziyani mujassamlashtirgan, qahramonni xatarli azob – uqubatlarga, iztiroblarga va qaysidir ma’nodagi halokatga duchor etadigan vaziyatdir” [4;6]

Bu xarakterli fikr Nazar Eshonqulning aksariyat adabiy qahramonlari, Sh. Xolmirzaevning yuqoridagi “Hayot abadiy” hikoyasi qahramoni Nodir shaxsiyatiga ham tegishlidir. Binobarin inson psixologik dunyosi tragizm bilan bevosita bog’liq.

Taniqli adabiyotshunos M.Baxtinning ko’rsatishicha, mashhur ruhiyatshunos adib F.M. Dostoevskiy “roman yozish uchun haqiqatda muallif qalban boshdan kechirgan kuchli taassurotlardan bir yoki bir nechasinini g’amlab qo’yish kerak”ligini qayd etgan ekan. Chunki, “ijodkor muallif qalbi boshdan kechirgan kuchli taassurotlar” payti kelib uning tuyg’usiga zarb beradi va ijodkordan his etish, umumlashtirish va badiiy aks ettirishini talab etadi. Xuddi shu jarayonlarda ijodiy individuallik yozuvchi shaxsiga moslikni rad etmagan, unutmagan holda faol harakatga kirishib, faktlar, tafsilotlar, talqinlar, xarakterlar, taqdirlarni ma’lum maqsadga uyushtiradi, ya’ni ijodkor qalbi ular bilan reaksiyaga kirishadi [5;205].

“Har bir personajda, – yozgan edi yozuvchi Valentin Kataev – uni yaratgan ijodkor qalbining zarrasi bor. Qaxramonni oddiygina hayolan to’qish yaramaydi, yozuvchi “uning qalbiga kirishi” kerak, unga o’z qalbi va yuragining zarrasini berishi zarur: shundagina yozish oson yozgani ishonchli psixologik jixatdan mazmundor va hayotiy bo’lib chiqadi...” Valentin Kataev bu kabi ijod va ijodkor psixologiyasi bilan bog’liq qiziqarli va jozibali fikrlarini ikki adabiy ustozlari Ivan Bunin va Vladimir Mayakovskiyning shaxsiy va ijodiy

olami haqidagi “Hayol chechaklari” nomli adabiy – estetik asarida ancha, batafsil talqin qilingan. [6;71].

Xulosa chiqadiki, qahramonlar ruhiy olamini chinakam ishonchli va hayotiy tarzda talqin qila olish uchun shu yozuvchining o‘zi avvalo yetuk ma’naviyat sohibi, psixologik jihatdan hissiyotchan sezgir, nigohi o‘tkir bo‘lishi kerak.

Nazar Eshonqul adabiy izlanishlarda, alohida ixlos bilan intilgan yozuvchilari orasida F.M. Dostoevskiy adabiy tajribalarining ahamiyati o‘ziga xos ekanligi bilan xarakterlanadi. Bu ayniqsa jabrdiyda kishilar obraz – tiynatining butun iztiroblar, ezilishlar rakursida tasvirlanishida ko‘zga tashlanadi. Adabiyotshunos olimi Saodat Komilova yozadiki, “70–90-yillar o‘zbek adabiyoti rivojlanishining asosiy tamoyillarini milliy adiblarning ahloqiy – psixologik izlanishlari xarakteri o‘zida yaqqol aks ettirgan. Ular badiiy tizimlarning transformatsiyasi va dunyoqarashlarining keskin o‘zgarishi ham umuman ijtimoiy – madaniy vaziyat, ham adabiyotda kechgan evalyutsion o‘zgarishlarning qonuniy natijasi edi” [7].

Nazar Eshonqul mana shu davr, ayniqsa, istiqlol davri navqiron ijodkorlari safidagi qizg‘in izlanishlar bilan adabiyot maydoniga kirib kelgan edi. Nazar Eshonqulning “Maymun yetaklagan odam”, “Tobut”, “Zulmat saltanatiga sayoxat”, “To‘zon”, “Og‘riq lazzati” kabi hikoyalarda, “Qora kitob”, “Tun panjaraari” qissalarida, “Go‘ro‘g‘li yoxud tiriklik suvi” romani markazida turgan jabrdiyda, ezilgan kishilar obrazlari “Hayol tuzog‘i” hikoyasi qaxramoni Voqif timsolida ham o‘zini namoyon etadi. Bu o‘ta tushkun kayfiyatli obrazlar bir qadar modernistik absurd xarakteridagi timsollarni biroz eslatga – da, bu ezilgan timsollar hayotiy va milliy zaminga ega, totalitar davr boshiga kulfat solgan bandalar tipi sifatida haqqoniylik kasb etadi. Yozuvchining adabiy estetik qarashlari “Hayol tuzog‘i” hikoyasida o‘z tasdig‘ini topgan. U ijodkor shaxs fojiasi, savdoyilikka muhtalo bo‘lgan inson qismatining o‘kinchi va dahshatini, iste‘dodli a‘zosini himoya etolmagan va aksincha, insonni telbalikka majbur etgan yovuz muhitning yaramasliklarini tasdiqlashga qaratilgan.

Nazar Eshonqul mazkur hikoyasida nutqiy xarakteristika (yoki muallif nutqi) va ichki monolog psixologik usullaridan unumli foydalangan. “Hayol tuzog‘i” hikoyasida izlanuvchan psixolog yozuvchining manerasi o‘z – o‘ziga dunyo azob – uqubatini sotib olgandek katta g‘amiga botgan og‘ir qismatli yigitning shakl – shamoliyilini yaratishda muallif nutqi, ichki monolog, hatto gallyusinatsiya kabi psixologik usul turlaridan mahorat bilan foydalana olgan.

“Bu dunyoda noma‘lum narsalar shunchalar ko‘pki, bu noma‘lumlik har qanday odamni yutib yuborishi hech gap emas. Eng yomoni – o‘zingga – o‘zing noma‘lum bo‘lib qolishing. Noma‘lumlik har kecha mening ustimga lashkar to‘plab keladi, tuzoq tashlab ko‘radi. O‘ziga o‘zi noma‘lum odam qiyofasi yo‘q odam. Qiyofasi yo‘q odam tiriklar binosida yashay olmaydi. Bu eski, badbo‘y byuino qanchalar kezmasin, o‘ziga qiyofa topolmaydi. Qiyofasi yo‘q odam o‘lgan odamdir...”. [8;153] Bu kichik parchada salmoqli falsafiy – ruhiy mushohada usuli majoziy mohiyat bilan sinkretik tarzda namoyon bo‘lgan. “Noma‘lumlik”, “tiriklar binosi”, “qiyofasi yo‘q odam” yoki umuman qiyofasizlik so‘zlari va bu bir qaraganda abstraktdek bo‘lib tuyuladigan so‘zlar o‘z bag‘rida teran majoziy psixologiyasini mujassam etgan. Noma‘lumlik majozida asar qahramonining va umuman mohiyatan noma‘lum insonning uzlatga chekingan, o‘z g‘amini va dardi ummoniga g‘arq bo‘lgan bechora banda tiynati mujassamdir. Noma‘lumlik esa hayotda, atrof – tevarakda o‘zida boshqalar ko‘radigan, ko‘rib quvonadigan yoki nafratlanadigan

aniq bir qiyofa topolmaydi. Buyam, ya'ni, qiyofasizlik qismati ham majoziy mohiyatga ega. Monolog va psixologik tasvir uyg'unligi konsepsiyasi Nazar Eshonqulning "Hayol tuzog'i" mazmunidagi yana bir qator asarlarida ham mohirona qo'llangandir. Yuksak izlanishlar natijasi o'laroq yozuvchi Nazar Eshonqul eng avvalo, milliy zamin nuqtai nazaridan takrorlanmas yutuqlarga erisha olgan desak xato bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Adabiyot inson qalbi uchun kurashdir... "Kitob dunyosi", 2013-yil 27-fevral. №4.
2. Xolmirzaev Sh. Hayot abadiy // Xolmirzaev Sh. Bodom qishda gulladi. T., ASN, 1986, – B. 217.
3. Xolmirzaev Sh. Bodom qishda gulladi... 219-bet.
4. Olimov M. Fojiaiy pafosning ayrim o'ziga xosliklari. "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali, 2005 yil, 3-son, 6-bet.
5. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва, «Художественная литература», 1971. – С. 205.
6. Kataev V. Hayol chechaklari. Toshkent, ASN, 1978. – B. 71.
7. Eshonqul N. Ijod – ruhining hurligidir. "Yozuvchi", 1998-yil 21-yanvar.
8. Eshonqul N. Hayol tuzog'i // "Sharq yulduzi", 1994, 9–10-sonlar. – B. 153.